

Тема: Методика - наука про навчання іноземних мов.

Мета:

- ознайомити студентів із значеннями понять “методика навчання ІМ”, “методи дослідження”;
- розкрити суть складових частин і засобів сучасної методики, як науки;
- спрямувати студентів на творчій пошук під час опрацювання методичної літератури;

Література:

- Ø Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. кол. авторів під кер. С.Ю.Ніколаєвої. - К.: Ленвіт, 2002. - 328 с./ст. 14-36.
- Ø Гурвич П.Б. Теория и практика эксперимента, Владимир, 1980.

План:

1. Методика - наука про навчання ІМ. Об'єкт та предмет дослідження методики викладання ІМ.
2. Методи дослідження в методиці навчання ІМ:
 - а) основні методи дослідження;
 - б) допоміжні методи дослідження.
3. Зв'язок методики навчання ІМ з іншими науками.

Завдання для студентів:

- вивчити базову термінологію з теми;
- набути уявлення про різні значення поняття “методика навчання ІМ”;
- конкретизувати знання про основні та допоміжні методи дослідження в методиці навчання ІМ;
- конкретизувати знання про зв'язок методики навчання ІМ з іншими науками;
- ознайомитися з літературою до курсу методики навчання ІМ а з державними чинниками.

Понятійний апарат:

методика навчання ІМ
основне завдання
методи дослідження
експеримент
спостереження
хронометрування
статистичний метод
анкетування

I Для того щоб навчання І.М. у середніх навчальних закладах було ефективним і відповідало сучасним вимогам, майбутній вчитель має добре оволодіти теоретичним курсом „Методика навчання І.М.”, який повинен посідати відповідне місце в системі професійної підготовки фахівця.

До основних завдань теоретичного курсу „М.Н.І.М.” відносяться такі:

- показати головні компоненти теорії сучасного навчання І.М і на цій основі навчити студентів використовувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань;
- ознайомити з сучасними тенденціями в навчанні І.М. як в нашій країні, так і за кордоном;
- розкрити суть складових частин і засобів сучасної методики як науки; спрямувати студентів на творчий пошук під час практичної діяльності у школі;
- сформувати у студентів під час практичних і лабораторних занять професійно-методичні вміння;
- залучити майбутніх вчителів до опрацювання спеціальної науково-методичної літератури, що стає джерелом постійної роботи над собою з метою підвищення рівня кваліфікації.

В педагогічному плані слово „Методика” вживається найчастіше в трьох значеннях:

- 1) “М”- педагогічна наука, яка має, з одного боку, характеристики, притаманні будь-якій науці (теоретичний фундамент, експериментальну базу, робоче поле для перевірки гіпотез), а з другого боку - специфічні об’єкти дослідження, що зумовлені як особливостями самого предмета, так і шляхами оволодіння ним;
- 2) “М” - сукупність форм, методів і прийомів роботи вчителя, це „технологія” професійної практичної діяльності;
- 3) “М”- навчальна дисципліна.

“М” як наука тісно пов’язана з концепцією навчального процесу, його основними компонентами. Вони складають сукупність об’єктів вивчення та об’єктів дослідження. До основних компонентів навчального процесу відносяться: *1) навчаюча діяльність вчителя; 2) навчальна діяльність учнів; 3) організація навчання.*

Будь-який процес навчання - процес сумісної діяльності вчителя та учнів. Навчання - це акт взаємодії того, хто навчає, з тим, кого навчають, з метою передачі одним і засвоєння іншим соціального досвіду.

Обидві сторони - і вчитель, і учень - беруть активну участь в цій діяльності, а не кожен по своєму:

- вчитель здійснює навчаючі дії, спрямовуючи навчальні дії учнів;
- вчитель мотивує навчальну діяльність учнів, спонукає до навчання;
- вчитель організовує навчальні дії таким чином, щоб вони давали максимальний ефект. Ця організація проходить на рівні дій кожного окремого учня;
- вчитель дає учням матеріал для засвоєння та орієнтири для їх навчальної діяльності;
- вчитель здійснює контроль за ефективністю засвоєння.

Спочатку навчаючі дії вчителя превалюють. Однак вони обов’язково спрямовані на формування в учнів різноманітних навчальних умінь-умінь самостійної пізнавальної діяльності. Поступово частка „участі” вчителя в сумісній діяльності зменшується, а учнів-зростає. Змінюється і якість навчальних дій - дії учнів стають більш активними, творчими, самостійними. Роль вчителя зводиться до керування цією активною і самостійною діяльністю учнів.

Під „організацією” в широкому розумінні цього терміна мають такі фактори на увазі: мета навчання, його зміст, методи та прийоми, а також засоби навчання.

Без тісної взаємодії 3-х компонентів навчальний процес не може бути ефективним в окремих випадках стає і неможливим.

Отже, „М.Н.І.М.” - наука, яка вивчає **цілі, зміст, методи і засоби навчання, а також способи учіння і виховання на матеріалі І.М.**

Об'єктом методики викладання іноземної мови є **навчання**, а її **предметом** - **метод навчання**. Між об'єктом і предметом існує двосторонній зв'язок.

У методиці навчання іноземної мови виділяють 2 функціонально різні методики: **загальну** (займається вивченням закономірностей та особливостей процесу навчання будь-якої іноземної мови) та **спеціальну** (досліджує навчання конкретної іноземної мови у певному типі навчального закладу з урахуванням мовних і мовленнєвих особливостей рідної мови).

Постійний розвиток методичної науки зумовлює появу самостійних відгалужень загальної методики, напр.: історичної методики (аналіз методичних концепцій минулого); експериментальної методики (розробка теорії реалізації наукових методичних досліджень); порівняльної методики (дослідження особливостей навчання іноземної мови у різних країнах), методики використання технічних засобів навчання тощо.

Кожна наука має свої вузькі завдання, свої способи та об'єкти дослідження. На основі багаторічних досліджень процесу навчання іноземної мови фахівці дійшли висновку, що, спираючись на основні принципи педагогіки, на лінгвістику та психологію і розвиваючись у тісній взаємодії з ними, методика викладання іноземних мов має всі визначальні ознаки, які характеризують будь-яку самостійну науку. Вона має теоретичний фундамент, експериментальну базу, свої об'єкти досліджень, цілі та завдання, свою структуру і систему понять.

Курс „М.Н.І.М.” складається з 3 частин:

- 1) Теоретичні основи методики навчання І.М.;
- 2) Навчання основ іншомовної діяльності;
- 3) Організація і планування навчальної та позакласної роботи в школі.

Як відомо, знання, навички, вміння самого вчителя не стануть надбанням учнів, якщо він не володіє теорією навчання І.М., в основу якої покладені досягнення науки.

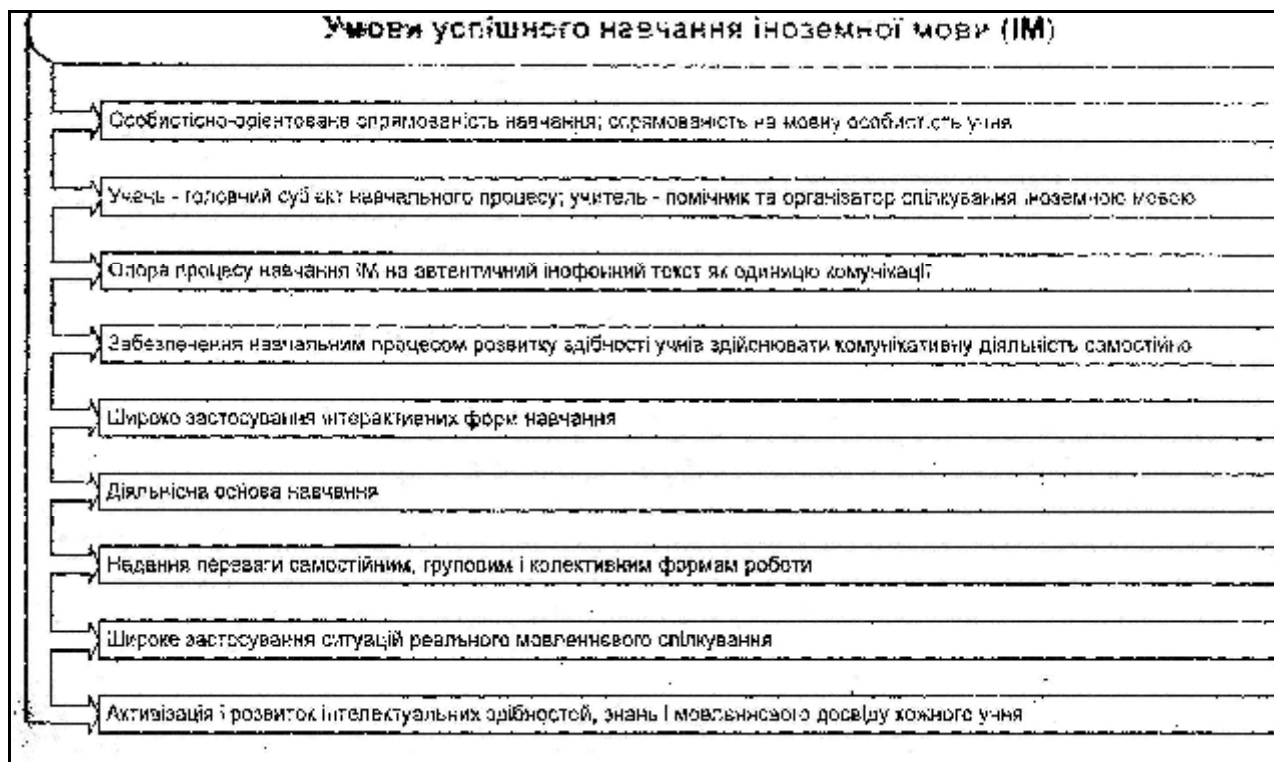
Як навчати сьогодні іноземних мов?

З перетворенням України на самостійну державу виникла потреба у побудові системи освіти, її реформуванні. З цією метою розроблена цілісна державна національна програма „Освіта”, головною метою якої є визначення стратегії розвитку освіти в Україні в найближчі роки та перспективу 21 століття створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення освітніх рівнів, забезпечення можливостей духовного самовдосконалення - особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

І.М.- специфічний навчальний предмет, бо мова, за висловом В.Тумбольдта, - дума нації. Її відбитий національний характер, душа народу, система соціальних відносин, традиції тощо. Мета предмета „І.М.” має бути комплексною і вивчати 4 взаємопов'язані аспекти:

- 1) **навчальний**-оволодіти І.М. як засобом спілкування;
- 2) **пізнавальний**(загальноосвітній)- збагачення духовного світу, набуття та розширення знань;
- 3) **розвиваючий** аспект-розвиток мовленнєвих здібностей;

4) виховний аспект.

II Методи дослідження в М.Н.І.М. Методи дослідження мають на меті одержання наукових даних про закономірності навчання, про ефективність навчальних матеріалів, способи і форми навчально-виховного процесу. Науковий пошук починається з чітко визначеної проблеми, цілей і завдань досліджень. Сформульована проблема зумовлює правильний напрям і вибір методів дослідження. Успіх наукового дослідження повністю залежить від обов'язкового врахування таких положень: а) об'єктивності дослідження явища; б) врахування всебічних зв'язків, притаманних явищу, яке вивчається; в) бачення даного явища в розвитку.

В сучасній М.Н.І.М. використовуються **основні** та **допоміжні** методи дослідження.

Методи дослідження	
основні	допоміжні
1) критичний аналіз літературних джерел (вітчизняний і зарубіжний досвід);	1) метод інтерв'ю;
2) вивчення та узагальнення позитивного досвіду роботи вчителів, які досягли видатних результатів у навчально-виховному процесі;	2) анкетування;
3) наукове спостереження;	3) тестування;
4) пробне навчання;	4) бесіда;
5) експеримент;	5) хронометрування;
6) дослідне навчання.	6) метод експертів тощо.

а) Основні:

1. Критичний аналіз літературних джерел як метод дослідження. В одних випадках цей метод може бути самостійним, напр., коли вивчаються методи навчання І.М. минулого. В інших він є складовою частиною деяких основних методів дослідження, коли виникає необхідність робити огляд відповідної наукової літератури, щоб не витратити часу і зусиль на „відкриття”, які вже давно зроблені.
2. Вивчення та узагальнення позитивного досвіду роботи вчителів є також надзвичайно важливим методами дослідження. Майстри педагогічної праці нерідко знаходять прийоми та методичні рішення, використання яких значно підвищує ефективність навчального процесу.
3. Наукове спостереження має цінність тільки тоді, коли воно підпорядковане певній меті. Спостереження мають бути цілеспрямованими. Особливої цінності мають набувати спостереження, зафіксовані за допомогою технічних засобів. Результати можуть бути доповнені контрольними роботами, тестами. Кваліфікована класифікація спостережень - цінний матеріал.
4. Пробне навчання - це дослідження, побудоване переважно на ерудиції та педагогічній інтуїції вчителя, який здійснює науковий пошук. У цьому випадку вчитель, спираючись на власний досвід, без глибокого і тривалого вивчення проблеми здійснює пошук, завдяки якому підтверджується або спростовується висунуте і первинно обґрунтоване припущення (гіпотеза вчителя), спрямоване на удосконалення окремих аспектів процесу навчання іноземної мови, тобто реалізується так званий евристичний підхід. Запропонований варіант вирішення методичної проблеми без зволікань приходить випробування у навчальному процесі і відразу ж оцінюються його ефективність. Простота реалізації пробного навчання, легкість отримання і обробки його результатів роблять цей метод дослідження найбільш доступним для вчителів шкіл.
5. Експеримент у навчанні І.М. посідає особливе місце серед основних методів дослідження. З його допомогою вивчаються загальні та спеціальні закономірності навчання І.М. *Експеримент* - науково поставлений дослід явища. Реалізація експериментальної роботи пов'язана з висуненням **гіпотези** - в наукових дослідженнях - припущення, котре містить нові, ще не перевірені наукою твердження, які можуть бути перевірені за допомогою вже відомих або нових методів. Як правило гіпотеза перевіряється в ході експерименту або дослідження навчання. Як сама гіпотеза, так і методи її перевірки потребують ретельного опрацювання. Гіпотеза не повинна містити суперечностей, повинна мати пояснювальний характер - розкривати внутрішні механізми, існуючий зв'язок явищ (Е.А.Штульман). Гіпотеза в експерименті та гіпотеза в дослідному навчанні різняться за рівнем абстрактності. До гіпотези в експерименті висуваються суворіші вимоги. В багатьох випадках дослідження потребує кількох послідовних гіпотез.

В методиці навчання іноземної мови види експериментів визначаються за трьома ознаками:

- ✗ за значущістю дослідження (розвідувальний та основний експеримент);
- ✗ за умовами проведення (природний та лабораторний);
- ✗ за складністю організації - односерійний та багатосерійний,

однофакторний та багатофакторний); прямий і перехресний експеримент.

Розвідувальний експеримент, як правило, буває односерійним, небагатофакторним. За своєю організацією він наближається до пробного навчання. Основний експеримент найчастіше є природним (у звичайному навчальному процесі). Проте йому може передувати лабораторний експеримент (індивідуальний або груповий), який проводиться в штучних умовах.

Природний експеримент потребує значної підготовки. Він може проводитись тільки тоді, коли розроблена методика його проведення. і підготовленні експериментальні матеріали.

В експерименті визначають **4 складники**:

- “ варійовані змінні величини, до яких відносять все те, що в ході експерименту цілеспрямовано змінюється;
- “ неварійовані змінні величини групи А: з одного боку - це особистісні характеристики учня, а з другого боку - характеристики вчителя;
- “ неварійовані змінні величини групи Б, до яких належать всі ті дані, що в даному дослідженні залишаються незмінними (склад групи, мовленнєвий і мовний матеріал, засоби навчання);
- “ фінальні змінні величини, тобто кінцеві дані експерименту, які можуть бути використані як вихідні величини для подальшого опрацювання.

Експеримент як своєрідний процес має **4 (стадії) фази**:

- § організація,
- § реалізація,
- § констатація,
- § інтерпретація (пояснення причин отримання результатів і доведення їх надійності). До цієї фази входять такі компоненти, як аналіз даних і формулювання методичних рекомендацій.

Наступний етап дослідження - упровадження результатів експерименту у практику роботи відповідних навчальних закладів.

Експеримент не може бути ізольований від інших методів дослідження і, насамперед, від дослідного навчання.

6. Дослідне навчання, як метод наукового пошуку базується на проведенні масового навчання за запропонованою методикою навчання іноземної мови. Дослідна робота багато в чому подібна до експерименту. Вона, як і експеримент, спрямована на перевірку гіпотези. Під час дослідного навчання вчителі працюють відповідно до науково розробленого плану, результати навчання контролюються і фіксуються, підлягають кількісному і якісному аналізу. У дослідному навчанні широко використовуються дослідні та контрольні класи. Дослідне навчання буває різних видів у залежності від його мети. Методичні рекомендації, перевірені за допомогою дослідного навчання, пропонується для впровадження у практику роботи всіх навчальних закладів цього типу.

*б) Основні методи дослідження мають тісний зв'язок з **допоміжними**:*

Допоміжні методи дослідження у самостійному вигляді, як правило, не реалізується. Вони є важливим доповненням, або складовою частиною основних методів дослідження.

Статистичний метод дозволяє створювати статистичний еталон навчального процесу, на основі якого можна робити висновки про ефективність навчального процесу ІМ.

Метод моделювання використовується для моделювання навчання іншомовного мовлення як і будь-якої іншої діяльності. Такий підхід дозволяє користуватися цінною науковою інформацією, одержаною на інших, невербальних моделях.

Метод інтерв'ю передбачає вивчення поглядів тієї чи іншої групи людей (учителів гімназії, учнів старших класів ...) Відповіді фіксуються, а потім співставляються та аналізуються.

Анкетування запозичене методикою навчання іноземної мови у соціології.

Анкетування використовується як доповнення до того чи іншого основного методу дослідження. За його допомогою вивчають точки зору учнів, вчителів, батьків стосовно того чи іншого питання. Учасників анкетування може бути до сотень тисяч. Укладання анкети потребує спеціальної підготовки, а її розмноження, збір і обробка результатів - копіткою працею та спеціальних умов. Бажано, щоб опрацювання результатів анкетування проходило з використанням комп'ютерних програм.

Тестування використовується досить широко. За допомогою тестів можливо у порівняно короткий термін проконтролювати рівень сформованості мовленнєвих навичок і вмій великої кількості учнів. В залежності від мети тести є діагностичні, прогностичні, констатуючі та змішанні. За допомогою констатуючих тестів реалізують доекспериментальний і післяекспериментальний зрізи.

Бесіда експериментатора з учасниками експерименту і вчителями може суттєво доповнити уявлення про процес дослідження, про його сильні і слабкі сторони.

Хронометрування широко використовується, коли необхідно документально зареєструвати хід усього навчального процесу або певної його частини на уроках. У методичному дослідженні під хронометруванням розуміють фіксацію на магнітофонну або відеострічку ходу навчального процесу уроку або серії уроків, на яких реалізується дослідження. При частковому хронометруванні виділяється лише явище, яке вивчається. Саме воно піддається ретельному аналізу згідно з метою дослідження.

У випадках, коли використання об'єктивних методів дослідження того чи іншого явища неможливе, застосовується метод експертів, або метод компетентних суддів. Цей метод використовується у спірних випадках. До цього методу звертаються при необхідності оцінити особисті якості дитини або визначити її здібності до володіння іншомовним мовленням.

Усі методи дослідження ефективні лише за умови їх комплексного використання. В сукупності вони здатні забезпечити необхідну повноту і глибину вивчення проблеми. Саме тому для проведення методичного дослідження у більшості випадків використовуються не один окремих метод, а кілька методів у комплексі - реалізується комплексне дослідження.

III Методика навчання іноземних мов як самостійна педагогічна наука пов'язана в той же час із значною кількістю інших наук і використовує виявлені ними факти і встановлені закономірності. Лінгвістика, психологія і психолінгвістика, педагогіка знаходяться у тіснішому зв'язку з методикою, ніж інші науки, які вивчають мовлення чи процес передачі інформації. Тому ці науки інколи називають базовими для методики науками. Дані інших наук, суміжних з методикою, надходять до неї опосередковано через базові науки.

× Методика і лінгвістика

У цьому зв'язку незаперечно важливою для методики є роль **психолінгвістики**, яка виникла на стику психології та лінгвістики і вивчає "зв'язки між системою мови та мовними здібностями" (О.О. Леонтьєв). Це особливо справедливо стосовно таких напрямів лінгвістики як "комунікативна" лінгвістика, соціолінгвістика, прагмалінгвістика (теорія мовленнєвих актів), текстуальна лінгвістика, функціональна граматика, а також **педагогічна лінгвістика**, яка безпосередньо пов'язана з розробкою теоретичних лінгвістичних основ методики та прикладних питань навчання конкретної мови, її аспектів та видів мовленнєвої діяльності.

Дані лінгвістики безпосередньо використовуються при розв'язанні проблем, що стосуються глобальних компонентів методики:

- цілей** навчання (для чого навчати?),
- змісту** навчання (чого навчати?),
- технології** навчання (як навчати?) і
- допоміжних засобів** (за допомогою чого навчати?).

У формулюваннях **цілей** навчання іноземних мов в середніх навчальних закладах завжди в тій чи іншій мірі представлений лінгвістичний аспект.

В цілях навчання іноземної мови відображається і факт існування мови у двох матеріальних функціональних формах - звуковій та графічній, які утворюють два види мовлення - усний та писемний. В них використовуються різні мовні засоби, що належать до однієї національної літературної мови

Остання чверть XX ст. орієнтована на **комунікацію** як мету навчання іноземних мов дітей та дорослих. Самій постановці комунікативної мети і можливості її реалізації значною мірою сприяли результати лінгвістичних досліджень, зокрема мовних функцій, функціональних стилів мовлення, їх співвідношення з усною та письмовою формами літературної мови, функціонально-стилістичної співвіднесеності мовних засобів усіх рівнів, які обслуговують певні сфери спілкування, невербальних засобів і т. і.

Найвагоміший внесок лінгвістики як однієї із суміжних з методикою наук відчувається у **змісті** навчання іноземних мов і насамперед у відборі навчального матеріалу як відповіді на запитання "чого навчати?" згідно з конкретними цілями та умовами навчання. Дихотомія мова-мовлення, їх співвідношення та функції, поняття система, норма, узус, мовні структури та функції, мовні контакти, соціокультурні аспекти мови і т. і. - весь цей комплекс лінгвістичних проблем знаходить відображення в теорії і практиці відбору та організації змісту навчання іноземних мов.

Так, мовний мінімум не може бути відібраний без урахування співвідношення мови та мовлення. Відомо, що словниковий склад мови як сукупність вербальних засобів мовленнєвого спілкування дуже великий за обсягом, в той час як для "середнього" носія мови вистачає всього дві-три тисячі слів, і навіть письменник вживає всього 15-20 тисяч. Саме лінгвістика приходить на допомогу методиці, пропонуючи їй принципи відбору іншомовної лексики, а також елементів мовних систем морфологічного, синтаксичного та фонетичного рівнів. Саме лінгвістика є джерелом даних про те, як реалізується система мови

Згадані лінгвістичні напрями та школи роблять свій внесок і в розв'язання проблем, які стосуються **технології** навчання, або відповіді на запитання "як навчати?", а також характеру **допоміжних засобів** навчання - "за допомогою чого навчати?".

В рамках сучасної рівневої концепції мови загальноновизнаними є такі рівні або підсистеми мови як фонема, морфема, слово, словосполучення, речення, понадфразова єдність, текст. Виходячи з цього, навчання іноземних мов може проводитись як аспектно, так і комплексно. Разом з тим характерна для комунікативної мети навчання мовленнєва спрямованість допускає аспектну Домінанту на конкретних фрагментах занять і зумовлює

необхідність постійного Комплексного опрацювання мовних явищ. Так, засвоєння конкретної структури повинно відбуватися в певному контексті з урахуванням усіх просодичних характеристик (наголос, інтонація, інші фонологічні нюанси), а також невербальних компонентів (жести, зоровий контакт, рухи тіла).

У вирішенні проблем, які пов'язані з ефективною технологією навчання іноземних мов, неможливо обійтись без результатів досліджень мовних контекстів, які, як відомо, можуть справляти і позитивний, і негативний вплив на процес засвоєння іноземної мови. Взаємодія двох мов приводить до білінгвізму - володінню двома мовами. В природних умовах мовних контактів виникає координативний білінгвізм, при якому обидві мови співіснують у свідомості індивіда незалежно один від одного.

Однак у процесі **вивчення** іноземної мови домінує рідна мова, впливаючи на систему іноземної мови. У цьому випадку субординативний білінгвізм проявляється в переносі знань, навичок і вмінь з рідної мови на іноземну. Якщо наявність схожості між мовами служить важливою опорою при вивченні іноземної мови, то невідповідність системи, норми та узусу рідної та іноземної мов спричиняє перенос негативного досвіду з рідної мови на іноземну і помилки, які можуть спотворювати не тільки форму, але й зміст.

Використання даних контрастивного аналізу дозволяє прогнозувати негативний перенос, який звичайно називається інтерференцією, і за якістю (характером помилок), і за її інтенсивністю (стійкістю помилок). Інтерференцію важко подолати скоріше у випадку часткової схожості у двох мовах, ніж у випадку зовсім нових мовних явищ, які відсутні в рідній мові.

✕ **Методика і психологія**

Точніше кажучи, **психологія** - це не одна наука, а цілий комплекс взаємозв'язаних наук: загальної психології, вікової психології, педагогічної психології, психології мовлення, психології спілкування тощо.

- “ **Загальна психологія** вивчає загальні закономірності психічної діяльності дорослої людини. Вона є основою розуміння тих психічних процесів, які відбуваються при оволодінні іншомовним мовленням.
- “ **Вікова психологія** досліджує закономірності розвитку людини, формування психічних процесів пам'яті, мислення, уяви, почуттів і психічних якостей особистості. Вікова психологія допомагає визначити зміст навчання, раціональні методи і прийоми, організувати уроки з урахуванням вікових особливостей учнів.
- “ **Педагогічна психологія** вивчає закономірності розвитку психіки людини у процесі виховання і навчання; досліджує проблеми управління засвоєнням

знань і формуванням навичок і вмінь; виявляє психологічні фактори, які зумовлюють успішність навчання, взаємовідносини між учнем і вчителем, індивідуально-психологічні характеристики школярів. Педагогічна психологія допомагає визначити мотивацію діяльності учнів у процесі оволодіння іншомовною діяльністю і підтримувати інтерес до мови і народу, який нею користується.

- “ **Психологія мовлення** аналізує процес володіння та оволодіння мовленням, взаємозв'язок зовнішнього і внутрішнього мовлення, якості вербальної пам'яті, закономірності усного і писемного мовлення.
- “ **Психологія спілкування** вивчає проблеми, пов'язані з тим, як людина спілкується. Перш за все, це види і засоби спілкування.

В сучасній науці виділяють три основні види спілкування:

- 1) соціальне орієнтоване;
- 2) предметно орієнтоване та
- 3) особистісно орієнтоване. Розрізнення цих видів спілкування є суттєвим для

навчання говоріння, головним чином діалогічного мовлення.

Серед засобів спілкування виділяють мовні та немовні, які реалізуються в мовленні у взаємозв'язку. Невербальні засоби, притаманні відповідній культурі та специфічні для неї (наприклад, жести), мають вивчатися разом з іншомовним мовленням.

- “ **Психологія праці** через призму методики допомагає визначити шляхи ефективних контактів між учителем та учнями. Врахування даних цієї науки сприяє науковій організації навчання: встановленню обсягу раціонального співвідношення класної і домашньої роботи, допустимого часу застосування технічних засобів навчання (насамперед комп'ютера) тощо.
- “ **Інженерна психологія** досліджує процеси взаємодії людини і машини. Її положення враховуються при розробці нових технологій навчання іноземних мов з використанням технічних засобів, наприклад, комп'ютерної технології.
- “ **Експериментальна психологія** збагачує методику результатами досліджень у галузі психології діяльності учнів, фізіології вищої нервової діяльності: про системи мозку, які обслуговують мовлення, про умовні рефлекси, другу сигнальну систему, про динамічні стереотипи (І.П. Павлов), про зворотну аферентацію, прогнозування дій як внутрішню систему керування психологічними процесами (П.К. Анохін) тощо.

Знання закономірностей функціонування мислення, пам'яті, сприймання, Уваги, мотивації та їх індивідуальних проявів допомагає вчителю обирати Рациональні методи і прийоми навчання іноземної мови, забезпечує керування розумовою діяльністю учнів.

Розглянемо детальніше **вплив окремих психологічних процесів** учнів на якість оволодіння іноземною мовою.

Аналіз психологічних процесів, як правило, починають з **мислення**. На сучасному етапі розвитку методики більшість фахівців дійшли висновку щодо необхідності свідомого оволодіння іноземною мовою навичками і вміннями з опорою на такі процеси мислення як аналіз і синтез. Дані психології свідчать про те, що навички і вміння, які складаються завдяки усвідомленню виконуваних дій, формуються швидше і є більш гнучкими і сталими.

Мислення учнів характеризується такими індивідуальними особливостями як самостійність, швидкість, глибина розуміння навчального матеріалу. Мислення різних учнів одного віку відрізняється співвідношенням наочно-образних і словесно-логічних компонентів, а також рівнем його продуктивності.

Так, у процесі навчання іноземної мови особливості мислення учня впливають на швидкість формування вербальних зв'язків і функціонально-мовних узагальнень, на гнучкість трансформаційних процесів тощо.

Залежно від характеру навчальної мети і рівня розвитку продуктивного мислення учня вчитель повинен спрямовувати його мислення у напрямі від конкретного до абстрактного та навпаки - від абстрактного до конкретного. Отже наявність індивідуальних відмінностей мислення вимагає різних прийомів навчання.

Мислення функціонує в єдності з мовленням, саме в ньому воно й проявляється (Л.С. Виготський). Особливе місце в галузі дослідження мовлення посідають праці, присвячені вивченню та опису психолінгвістичних механізмів оперування мовним матеріалом і породження мовленнєвого висловлювання (детальніше див. розділ 3.1.).

Важливу роль в оволодінні іноземною мовою відіграє **пам'ять**. У психології розрізняють короткочасну і довгочасну пам'ять. Обидва види пам'яті мають велике значення для реалізації мовленнєвої діяльності. Участь в комунікативній діяльності можлива лише в тому випадку, коли у свідомості (в довгочасній пам'яті) людини міцно зберігаються мовні засоби. Під час мовлення необхідні мовні засоби подаються до короткочасної пам'яті. Матеріал, який підлягає запам'ятовуванню, спочатку надходить до короткочасної пам'яті, а потім за допомогою вправ має бути переведений до довгочасної пам'яті (В. Я. Ляудіс).

Розглядаючи процеси пам'яті, звичайно розрізняють запам'ятовування, збереження і забування. Запам'ятовування буває довільним, коли ставиться мета запам'ятати щось, і мимовільним, коли така мета відсутня і запам'ятовування здійснюється у процесі іншої діяльності (Р. Аткинсон).

У навчанні іноземної мови особливого значення набуває саме мимовільне запам'ятовування. Пояснюється це тим, що механічне запам'ятовування слів, граматичних форм тощо не може забезпечити участь у спілкуванні. Необхідно сформувати вміння вживати мовний матеріал, а не лише запам'ятовувати його. Мимовільне запам'ятовування має певні закономірності.

Для методики навчання іноземних мов важливі такі положення.

По-перше, свідоме виконання дій та операцій з мовним матеріалом не лише сприяє формуванню навичок, але й забезпечує краще запам'ятовування цього матеріалу; позитивно впливає порівняння нового матеріалу зі старим.

По-друге, вправління стимулює інтерес в учнів, що досягається шляхом надання вправам комунікативного характеру, використання різноманітних прийомів і засобів навчання тощо.

По-третє, мовний матеріал повинен засвоюватися у процесі виконання вправ (усних, письмових), що забезпечує опору на сукупність різних відчуттів.

Збереження мовного матеріалу в пам'яті безпосередньо пов'язане з попередженням забування. На жаль, ця проблема стосовно навчання іноземних мов досліджена недостатньо. Але відомо, що кількість повторень слів (від 15 до 20) для їх збереження в пам'яті з наступним використанням у рецептивному мовленні після тримісячного латентного періоду залежить від характеру слова і повинна розподілятися таким чином: сім повторень протягом першого тижня; три повторення на другому тижні, три-чотири на четвертому тижні, а решта - з будь-яким інтервалом у часі.

Існують різні класифікації типів пам'яті. Одні учні краще запам'ятовують предмети, картини (*образна пам'ять*), інші - слова (*вербальна пам'ять*).

Найпоширенішою є класифікація типів пам'яті за каналом надходження інформації: зоровим, слуховим, дотиковим, руховим і комбінованим. У більшості людей наявні всі типи пам'яті, але рівень розвитку кожного з них неоднаковий. Різний рівень типів пам'яті по-різному впливає на певні види мовленнєвої діяльності.

Комбінований тип пам'яті з домінуючим слуховим компонентом виявляється найбільш сприятливим для оволодіння усним мовленням. Якщо в учня переважає зоровий або руховий тип пам'яті, то опанувати усне мовлення йому досить важко. В учнів, як

свідчать досліди, переважає зоровий тип пам'яті, слуховий тип зустрічається набагато рідше. Взагалі у "чистому вигляді" окремі типи пам'яті зустрічаються дуже рідко.

Розвинути пам'ять кожного типу допомагає зацікавленість учнів, їх позитивне ставлення до виучуваного матеріалу. Крім цього, необхідно використовувати спеціальні вправи, спрямовані на розвиток того чи іншого типу пам'яті.

Важливу роль у навчанні іноземних мов відіграють процеси **сприймання**.

Сприймання відображає предмет у цілому, в сукупності його ознак. В залежності від того, який аналізатор відіграє у сприйманні провідну роль, розрізняють слухові, зорові, дотикові та кінетичні види сприймання (Б.Г. Ананьєв). У процесі навчання іноземної мови особливого значення набувають слухові та кінетичні види сприймання. Це пояснюється тим, що звукове мовлення є основним, а формування звукомоторних образів пов'язане зі слуховим і кінетичним сприйманням (Л.Ю. Куліш). При навчанні писемного мовлення провідного значення набувають зорові типи сприймання і сприймання, пов'язані з моторикою руки.

Індивідуальні особливості сприймання виявляються в його повноті, точності, швидкості. Вони можуть характеризуватися цілісністю й емоційністю, якщо увагу учня привертають самі факти (синтетичний тип), або переважаючою аналітичністю, коли увага спрямовується на значення і пояснення фактів (аналітичний тип), іноді спостереження та опис фактів поєднуються з їх поясненням (аналітико-синтетичний тип) (Л.О. Венгер).

Наведені дані свідчать про необхідність певної індивідуалізації засобів і форм унаочнення у процесі навчання іноземної мови, вмілого поєднання вчителем наочності та слова, опису й пояснення, конкретної характеристики та узагальнень.

Серед психічних явищ особливе місце посідає **увага**. Вона характеризується такими якостями як обсяг, розподіл, концентрація, стійкість і переключення.

Увага - це не самостійний психічний процес, його не можна віднести до якостей особистості. Вона не має свого окремого і специфічного продукту, її результатом є покращення будь-якої діяльності, в якій вона присутня (Н.Ф. Добринін). Залежно від активності людини щодо організації уваги розрізняють три її види:

мимовільну, довільну і післядовільну.

Довільна увага формується на основі мимовільної. В той же час довільна увага переходить у мимовільну, не потребуючи додаткових зусиль.

Мимовільна увага звичайно зумовлюється безпосереднім інтересом, що має особливо враховуватись при навчанні іноземної мови. Довільна увага необхідна там, де такої безпосередньої зацікавленості немає.

У процесі навчання іноземної мови мають реалізовуватись усі види уваги. Що ж до якостей уваги, то особливого значення набуває її концентрація, без якої неможливе повноцінне сприймання мовленнєвого матеріалу і його розуміння кожним учнем. Психологи вказують на значні потенціальні можливості уваги учнів, що до певної міри може стимулювати швидкість формування іншомовних навичок і вмінь та їх якість.

Так, різною буває стійкість уваги, міра її концентрації, здатність переключатися з одного об'єкта на інший. Для оволодіння іноземною мовою велике значення має рівень розвитку адитивної (слухової) та візуальної (зорової) уваги, що залежить від розвитку відповідного рецептора. Низький рівень розвитку слухової уваги негативно впливає на якість сприймання мовлення на слух, а візуальної уваги - на сприймання писемного мовлення. Відомо, що в учнів набагато краще актуалізується зорова увага, ніж слухова.

Організовуючи навчальний процес з іноземної мови, вчитель повинен враховувати особливості уваги своїх учнів. Від цього залежатиме складність завдань, їх різноманітність, темп і тривалість роботи, а також вибір оптимального способу подачі інформації.

Якість оволодіння учнем іншомовною діяльністю значною мірою зумовлює і **мотивація**, яка викликає цілеспрямовану активність, стимулює вибір засобів і прийомів, їх упорядкування для досягнення мети. Психологи називають мотивацію "запусковим механізмом" (І.О. Зимня) будь-якої людської діяльності, в тому числі і оволодінням мовою.

Майже всі учні бажать оволодіти іншомовним мовленням, але одного бажання мало. Цей процес передбачає подолання різноманітних труднощів, що затримує досягнення мети. Як результат - зниження мотивації, зникнення активності, послаблення волі, спрямованої на оволодіння іншомовним мовленням, погіршення успішності в цілому тощо.

Розглядаючи мотивацію як важливу пружину процесу оволодіння іноземною мовою, слід пам'ятати, що мотивація відноситься до суб'єктивних якостей учня, вона визначається його особистими спонуканнями, пристрастями і потребами.

Серед основних **видів мотивації** оволодіння іноземною мовою розрізняють зовнішню і внутрішню мотивації.

Зовнішня мотивація знаходиться під впливом потреб суспільства і має два підвиди: широку соціальну і вузькоособисту мотивації.

Внутрішня мотивація зумовлена характером самої діяльності і її основним підвидом вважається мотивація успішності.

Як зовнішня, так і внутрішня мотивації можуть носити позитивний і негативний характер, тобто мотивація може бути **негативною і позитивною**.

Розрізняють і такі підвиди мотивації як **віддалена** (дистантна, відстрочена) і **близька** (актуальна) мотивація (П.М. Якобсон).

Прикладом зовнішньої соціальної мотивації може бути бажання брати участь у міжнародних форумах молоді, а зовнішньої вузько особистої - набуття престижної професії, для чого необхідне володіння іноземними мовами.

Негативна мотивація: нелюбов до іноземної мови, з одного боку, і небажання повторити помилку батьків, які не оволоділи іноземною мовою, з другого.

Внутрішня мотивація зумовлюється самим процесом оволодіння іноземною мовою: одержання задоволення від читання текстів іноземною мовою або листування з ровесниками з інших країн тощо.

Внутрішня мотивація поділяється також на комунікативну, лінгвопізнавальну та інструментальну (Г.В. Рогова).

Комунікативна мотивація - це бажання учнів спілкуватися іноземною мовою в усній та письмовій формах;

лінгвопізнавальна - позитивне ставлення до самої мовної матерії, до оволодіння мовним матеріалом;

інструментальна - позитивне сприймання учнями певних форм роботи.

Від учителя іноземної мови залежить, чи будуть перелічені види і підвиди мотивації перетворені у реальну рушійну силу процесу оволодіння іншомовним мовленням протягом усіх років навчання в середньому навчальному закладі.

Сучасні дослідження в галузі психології свідчать про те, що у навчальному процесі мають враховуватися не лише окремі психологічні якості учня, але й увесь їх комплекс (детальніше див. розділ 6.6.).

✕ **Методика і психолінгвістика**

Психолінгвістика - наука, яка вивчає закономірності мовленнєвої діяльності. Психолінгвісти досліджують мовленнєву поведінку людини, описують моделі процесів мислення, операцій, дії, які відбуваються під час слухання і говоріння. Представники цієї науки роблять спроби визначити, які мовні одиниці і в якій послідовності беруть участь при кодуванні інформації говорінні) і її декодуванні (слуханні). Вони намагаються виявити подібність і різницю між лінгвістичною і мовленнєвою граматиною, яка формується у дини, встановити послідовність засвоєння системи мови і закономірності її функціонування.

Вирішення перелічених проблем має суттєве значення для методики навчання іноземних мов. В результаті здійснення мовленнєвої діяльності формуються механізми мовлення, які забезпечують сприймання при аудіюванні і читанні та породження мовленнєвого продукту при говорінні та письмі. У процесі навчання іноземної мови формується навчальна (пізнавальна) діяльність, під час якої учні оволодівають мовою, у них розвиваються механізми мовлення і мовленнєва діяльність, в якій мова і функціонує.

Подібно будь-якій діяльності, мовленнєва діяльність має свій предмет - думку (змістовий план висловлювання). Мовленнєва діяльність реалізується в конкретних діях та операціях, які забезпечують роботу певних механізмів мовлення, відповідальних за аудіювання, говоріння читання і письмо (О.О. Леонтьєв).

Об'єктом навчання мовленнєвої діяльності у діяльнісному підході при комунікативній орієнтації виступає мовленнєва дія. Однак мовленнєві дії можуть реалізовуватися лише за умови, якщо володіння мовним і мовленнєвим матеріалом доведене до рівня навичок і вмінь.

Володіння іноземною мовою - це володіння системою мовленнєвих навичок. Мова існує в психіці людини передовсім у формі таких навичок, які в будь-яку мить можуть бути реалізовані. Для спілкування недостатньо лише мовленнєвих навичок, необхідні мовленнєві вміння, які передбачають творчу діяльність, пов'язану з мисленням, уявою, емоціями.

Отже внесок психолінгвістики в методику навчання іноземних мов в узагальненому вигляді такий:

- 1) навчання мови передбачає розвиток мовленнєвої діяльності;
- 2) особливого значення набуває комунікативна функція мовлення, що зумовлює необхідність створення відповідних ситуацій спілкування;
- 3) вправи мають носити проблемний характер; вирішення проблеми сприяє як формуванню мовленнєвих навичок, так і активізації процесів мислення;
- 4) формування вмінь іншомовного мовлення буде ефективнішим при наявності мотивації.

× Методика і педагогіка

Зважаючи на те, що методика - наука педагогічна, вона тісно пов'язана з **педагогікою**, яка складається із загальної педагогіки, теорії виховання і теорії навчання, тобто дидактики.

Методика базується на даних загальної педагогіки при вирішенні таких питань як цілі навчання, загальна спрямованість змісту навчання, організаційні форми навчання

тощо. Методика спирається на досягнення педагогіки в питаннях виховання і загальної освіти у процесі навчання іноземної мови.

Особливого значення для методики набуває теорія навчання, насамперед дидактичні принципи і методи навчання, які реалізуються з урахуванням специфіки навчальної дисципліни. На основі положень дидактики організується процес навчання, розробляється теорія уроку, обираються методи контролю навичок і вмінь.

Однак механічне перенесення даних педагогіки на процес навчання іноземної мови не може вважатися правомірним.

Мета навчання іноземної мови відрізняється від цілей навчання інших дисциплін: перше місце посідає не накопичення знань, а оволодіння іншомовною мовленнєвою діяльністю. Специфіка навчання іноземної мови, наприклад, залежність методів навчання іноземної мови від особливостей рідної мови і взаємодія двох мов, не відображені ні в педагогіці, ні в дидактиці.

Сучасна дидактика приділяє велику увагу організації активної діяльності самих учнів у засвоєнні нових знань та оволодінні вміннями, управлінні навчально-виховним процесом, стимулюванні активності учнів, залученні школярів. До планування своєї навчальної діяльності, плануванні методів, засобів і форм навчальної діяльності, її самоорганізації, самоконтролю, тобто саморегулюванню навчання (В.М. Галузинський, М.Б. Євтух).

При такій постановці питання значно зростає роль учителя як організатора навчально-виховного процесу. Виникає необхідність у зміщенні акценту з активної діяльності вчителя на активну діяльність учня. Ефективність оволодіння іноземною мовою знаходиться у прямій залежності від активності учнів, від способів залучення їх до всіх видів мовленнєвої діяльності та інтенсивного вправлення у говорінні, аудіюванні, читанні та письмі.

Практична реалізація цієї проблеми пов'язана з необхідністю навчити учнів прийомів навчання.

Насамперед школярі мають навчитися *спостерігати* за фактами мови, їх необхідно навчити бачити її закономірності.

Дітей також слід навчити *перенесенню* знань, навичок і вмінь, набутих при оволодінні рідною мовою, на оволодіння іноземною мовою; прийомів виконання завдань різних типів у всіх видах мовленнєвої діяльності. Учні мають оволодіти прийомами самоконтролю і самокорекції, а також самоаналізу результатів навчальної діяльності; навчитися користуватися підручником і навчальними посібниками. І, нарешті, школярі повинні вміти планувати свою роботу з іноземної мови.

Крім вищеописаних наук, методика використовує результати досліджень багатьох інших наук, наприклад, інформатики або кібернетики.

× Інформатика

вивчає структуру і загальні якості інформації, а також закономірності її створення, переробки, передачі й використання в різних сферах діяльності людини. Наукові дані інформатики дозволяють визначити кількість одиниць інформації у повідомленні, функціональну вагу того чи іншого мовного матеріалу в будь-якому виді мовленнєвої діяльності та з'ясувати причини зникнення певної інформації у процесі спілкування.

× Кібернетика-наука

про загальні закони одержання, збереження, передачі та перетворення інформації у складних системах управління.

Вирішуючи питання про методи навчання, методика в тій чи іншій формі стикається з проблемою управління навчально-виховним процесом. В узагальненому вигляді структура управління складається із системи, яка управляє, і системи, якою управляють, а також із прямих і зворотних зв'язків. Розрізняють жорстке та евристичне управління.

Під жорстким управлінням мається на увазі програма, укладач якої заздалегідь точно знає відповідні дії учня/учнів. При евристичному керуванні відповідь учня прогнозується з певною часткою імовірності. Навчально-виховний процес може розглядатися як особливий вид управління, який функціонує у відповідності до загальних принципів, розроблених кібернетикою.

Завершуючи розгляд зв'язків методики навчання іноземних мов з іншими науками, констатуємо, що як теоретична наука методика враховує дані інших наук в їх діалектичному зв'язку, проте, у свою чергу, формулює свої методичні закони, які є якісно іншими закономірностями, ніж подібні закономірності базових і суміжних наук. При обґрунтуванні своїх законів і закономірностей методика широко спирається на передову практичну методику, на досвід творчо працюючих учителів іноземних мов. Урахування і творче використання досягнень інших наук сприяє створенню ефективної системи навчання іноземної мови.